

## מנין המצוה

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. (דברים פרק לג, ד)

הגמ' (מכות כג, ב) לומדת מכאן שמנין המצוות הם תרי"ג, וז"ל הגמ', דרש רבי שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

## האם מנין תרי"ג הוא לכו"ע

הרמב"ן (השגות לספר המצוות לרמב"ם שורש א) מביא מהרמב"ם שכל מוני המצוות הסכימו שזה הוא מניינם. אבל הרמב"ן מסתפק במימרא דרבי שמלאי אם היא דברי הכל או יש בה מחלוקת. עוד הסתפק אם היא הלכה למשה מסיני, כלומר שנאמר למשה מפי הגבורה כך וכך מצוות אני מוסר לך לצוותם בישראל מורשה, או שהוא אסמכתא בעלמא מן הגמטריה הזאת, שר' שמלאי מצא המצוות כן לפי המנין שמנה בהם ונתן בהם סימנין, ובא רב המנונא אחריו וסמך המנין הזה לגמטריה הזו. והסיבה שהביאו לידי ספק הוא מפני שמצינו מחלוקת בגמרא בפסוקים רבים אם הם מצוה או רשות, דבמסכת סוטה (ג, א) נחלקו ר"י ור"ע בשלש פסוקים, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו, ולה יטמא, שר' ישמעאל אומר שהם רשות ור' עקיבא אומר שהם חובה, ולדעת ר' ישמעאל יחסרון כאן שלש מצוות מן רמ"ח. וכן חמץ בפסח לאחר זמנו, לדברי ר' שמעון הוא מותר מן התורה, ולר' יהודה הוא לאו בפני עצמו, וראוי להביאו בחשבון. וכן עוד כמה מקומות בש"ס, כגון בפרק קמא דקדושין (כא, א) וגאל את ממכר אחיו רשות דברי ר' יהושע, ר' אליעזר אומר חובה. אז באלו וכיוצא בהן לדברי האומר חובה הן מן המנין של תרי"ג, ולדברי האומר רשות אינן נחשבים וצריך הוא להביא במנין זה של תרי"ג מצוות אחרות כמספרם. והיה להם, כפי דרכם הנהוג בתלמוד, להקשות ולומר ולמאן דמני הנך נפיש להו מצוות, אי נמי למאן דמפיק הנך במאי משלים להו.

## סתמא דגמ' שהמנין הוא תרי"ג

וכתב הרמב"ן שאף אם נאמר שיש בזה מחלוקת, להלכה קי"ל שהמנין הוא תרי"ג, לפי שסתמא דגמ' כן הוא, כדאמרינן בשבועות (כט, א) ונדריים (כה, א) ולימא להו קיימו עבודה זרה וכל התורה כולה, אי נמי **שש מאות ושלוש עשרה מצוות** שנאמרו, ולמדין מזה שזה להם מנינם של מצוות. ובפרק א"ר עקיבא (שבת פז, א) אמרו שבר את הלוחות מאי דרש אמר ומה פסח שהיא אחת **מתרי"ג מצוות**, אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו, כל התורה כולה כאן וישראל משומדים על אחת כמה וכמה. ובגמ' יבמות (מז, א) אמרו בנעמי דאמרה לרות מפקדינן **שש מאות ושלוש עשרה מצוות**.

## רבי במדרש במנין תרי"ג

עוד כ' הרמב"ן שנתפשט המנין הזה בהרבה מדרשים כמו שאמרו (בראשית רבה פכ"ד ה) אמר ר' יודן בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו, ומה טעם זה ספר תולדות אדם, אמר הקדוש ברוך הוא יציר כפי ואיני נותן לו, חזר ואמר שש מצוות נתתי לו

ולא יכול לעמוד באחת מהן והיאך אני נותן לו מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה. וכן במדרש תנחומא (ס"פ קרח, תצא ב, וילך ב) ובמדרשי אגדה אחרים הורגלו להזכיר הסכום הזה.

ולכן מסיק הרמב"ן ז"ל "מפני התפשטות החשבון הזה שם ובכל מקום, נאמר שהוא מסור בידם מפי משה רבינו מסיני", ועם כל זה אינם נמנעים ממחלקותיהם במצוה מן המצות שזה יאמר רשות וזה יאמר חובה, כי יודע האומר רשות שיש מצוה ממלאת החשבון, ולא יקפידו בגמרא לשאול עליה ולמנותה מפני עומק העניין וריחוקו שיבארו כל התורה וימנו מצותיה.

### **ידיעות התורה**

יש פולמוס גדול בראשונים בקשר לאיזה מצוות נכללות במנין המצוות, ויש כמה וכמה הבדלים בין המוני המצוות במנין התרי"ג. והשאלה מתבקשת למה זה כ"כ חשוב לדעת מה נכלל במנין התרי"ג, הרי רוב הפעמים אין הוויכוח האם זה חיוב או לא, אלא האם נמנה בתרי"ג. ושמעתי ממו"ר הגרא"ז הלוי אפשטיין זצ"ל, שהנ"מ הוא לגבי חיוב המינימלי של ידיעות התורה, שמה שחיוב ידיעת התורה מחייב אותנו לדעת לפחות מה שנכלל במנין התרי"ג. ועל פי זה ביאר למה הגאונים כמו הרס"ג וכו', והראשונים כמו ר' שמעון אבן גבירול וכו', עשו כל מיני שירים מהתרי"ג מצוות, שעי"ז יזכרו המצוות.

### **מצוות דרבנן**

מהא דאמרינן תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני, מוכיח הרמב"ם (שורש א) שאין ראוי למנות מצוות שהן מדרבנן. וכתב כי לא היה ראוי לעורר על זה הענין, ורק משום שטעו בו רבים (הבה"ג ודעימיה) ומנו נר חנוכה ומקרא מגלה בכלל מצות עשה, וכן מאה ברכות בכל יום ונחום אבליים ובקור חולים וקבורת מתים והלבשת ערומים וחשוב תקופות ושמונה עשר יום לגמור בהן את ההלל. ותמה עליהם שאם כתוב בגמ' שתרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני, איך ימנה קריאת ההלל ששבח בו דוד עליו השלום הקל יתעלה. ואם כתוב "שצוה בה משה" איך ימנה נר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני, וכן מקרא מגלה.

### **לא תסור**

וכתב הרמב"ם שמה שהביא הבה"ג למנות מצות מקרא מגילה הלל וכו' במנין התרי"ג, הוא משום דמברכין על אלו הדברים אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגלה, ולהדליק נר, ולגמור את ההלל, ושאלה הגמ' (שבת כג, א) היכן צונו ואמרו מלא תסור. אבל הק' הרמב"ם דא"כ ראוי שימנו כל דבר שהוא מדרבנן, כי כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירו ממנו, כבר צווה משה רבינו בסיני שיצונו לקיימו, והוא אמרו (דברים יז, יא) על פי התורה אשר ירוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, והזהירנו מעבור בדבר מכל מה שתקנו או גזרו ואמר (שם) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ומפני מה מנו אלו ולא מנו שאר מצוות דרבנן כמו נטילת ידים ומצות ערוב, כי הנה אנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים ועל מצות ערוב כמו שמברכים על מקרא מגלה ולהדליק נר חנוכה.

[הרמב"ם הולך פה לשיטתו במה שכ' בהל' ממרים ובמנין המצוות, שלא דלא תסור כולל גם מצוות ואיסורים דרבנן, אבל הרמב"ן בהשגותיו לשרש א' מאריך לחלוק עליו בתוקף, וס"ל שרק דברים הנלמדים ב"ג מדות שהם דאורייתא נכללים בלאו דלא תסור, ואכמ"ל.]

עוד הק' הרמב"ם למה לא מנו גם כן מצות לא תעשה שהם מדרבנן, דכמו שמנו במצות עשה נר חנוכה ומקרא מגלה ומאה ברכות בכל יום, היה להם למנות גם כן בכלל מצות לא תעשה אחת ועשרים שניות באחת ועשרים מצות לא תעשה, כי כמו שכל ערוה וערוה לא תעשה דאורייתא, כך כל שניה ושניה לא תעשה מדרבנן. ואם נמנה כל עשה דרבנן וכל לא תעשה דרבנן יהיה זה עולה לאלפים רבים. אלא ע"כ כי כל מה שהוא דרבנן לא נמנה בכלל תרי"ג מצוות, כי נכלל בזה רק מה שכתוב בתורה, ואין בו דבר דרבנן כמו שנתבאר.

### **התורה מדברת על פי רוב**

וליישב מה שהק' הרמב"ם מהא דאמרין נאמרו למשה בסיני, כ' הרמב"ן (השגות הרמב"ן על ספר המצוות) שבעל ההלכות גורס דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצוות נצטוו ישראל, ואינו גורס נצטוו בסיני, והלשון הזה יכלול כל מה שנצטוו אפילו מדרבנן. ואפילו לפי הנסחאות שכתוב בהם נאמרו למשה בסיני, אינו דבר רחוק להביא בכללן מיעוט מצות של דבריהם משלשה טעמים. האחד מפני שהחכמים נוהגין זה תמיד להביא בעניינים של דבריהם לשון תורה ולחזק אותם בפסוקי תורה, כמו שאמרו (ר"ה טז, א) מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקדוש ברוך הוא נסכו מים לפני בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות וכו'. והדבר ידוע בגמרא שאינן אלא דרבנן, עי"ש שמאריך בזה.

ועוד כי מנהג החכמים בתלמוד וגם בתורה ובנביאים, שלא יחושו להוציא דבר אחד מן הכלל וידברו על הרוב, כענין שכתוב (בראשית מו, כו) כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים, והנה אפרים ומנשה לא באו ליעקב מצרימה גם יוסף שם היה. ושתי פרשיות בתורה ובהן מצות רבות לא נאמרו למשה בסיני אלא לאהרן, פרשת שתויי יין ופרשת משמרות כהונה ולוייה ומתנות כהונה, ולא חשש להוציאם מן החשבון הזה. ומצות רבות לא נאמרו בסיני אלא בשעת מעשה, כגון דין מקושש ובנות צלפחד ולא חששו לכך, ולכן אע"פ שכתוב בגמ' "נאמרו למשה בסיני, אין הכוונה אלא שעל פי הרוב נאמרו הדברים למשה בסיני."

### **חיוב דאורייתא ונוסח דרבנן**

ומה שהתפלא הרמב"ם היאך נחשוב שקריאת ההלל ששיבח בו דוד לקל, שמשה רבינו צונו בה, תמה עליו הרמב"ן שהרמב"ם עצמו מנה במנין המצוות (מ"ע ה) להתפלל לו, שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם, וידוע כי הרבה פעמים אמרו בגמ' שתפלה דרבנן, ומפורש אמרו (ברכות לג, א) אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות קדושות והבדלות, וע"כ צריך לומר שנצטוו ישראל להתפלל אל הקדוש ברוך הוא ושיבקשו ממנו לבדו יתעלה משאלותם, אבל שיתחייבו להתפלל בכל יום בקר וערב, זה תקנת חכמים הוא, וכנגד תמידים תקנום. גם בתקנה זו לא פירשו מטבע של תפלה, אלא היו מתפללים כל אחד ואחד כפי צחות לשונו וחכמתו, כמו שהרמב"ם עצמו ביאר כל זה (הל' תפלה פרק א), אמר מ"ע להתפלל בכל יום, אבל אין מניין התפלות ולא משנה התפלה הזאת מן התורה, וכן היה ממש רבינו ועד עזרא ועזרא ובית דינו עמדו ותקנו שמנה עשרה ברכות כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, ותהיה תפלת לשון העלגים שלמה כתפלת בעל לשון מדברת גדולות הצחה, וכן תקנו מניין התפילות כמניין הקרבנות. א"כ למה יתפלא על ההלל שנצטוו למשה בסיני שיאמרו ישראל במועדיהם שירה לאל שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והבדילם לעבודתו, ובא דוד ותקן להם את ההלל הזה כדי שישירו בו.

וכן אמרו (ברכות מח, ב) בברהמ"ז, אף שהוא ודאי מן התורה, שמשם תיקן ברכת הזן, יהושע תקן ברכת הארץ, שלמה תקן בונה ירושלם, וכולן אין מטבען תורה אבל נצטוינו מן התורה שנברך אחר אכילתנו כל אחד כפי דעתו, כענין ברכת מנימין רעיא שאמר בריך רחמנא מאריה דהאי פיתא (שם מ, ב), ובאו הנביאים ותקנו לנו נוסח מתוקן הלשון וצח המליצה. ולמה יתמה הרמב"ם בהלל זה ביסודו של דוד יותר מהתושבחות כולן.

### **מי חיבר המזמורות של הלל**

עוד הק' הרמב"ן שאין שום ראיה שיהיו המזמורים האלו של הלל זה לדוד, דשמא למשה רבינו הם, כמו תפלה למשה איש האלהים ואחד עשר מזמורים שעמו, כי ספר תהילים מחובר מכל השירות שנאמרו בישראל ברוח הקדש, וחכמים מייחסים מהם לאדם הראשון ולאברהם אבינו כמו שהוזכר בגמ' (ב"ב יד, ב). ובהלל עצמו הזכירו חכמים שאינו לדוד, אמרו (פסחים קיז, א) הלל זה מי אמרו, א"ר יוסי אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים, וחלוקין עליו חבריו לומר דוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהם אפשר שחטו ישראל את פסחיהם ונטלו לולביהם ואין אומרים הלל. אם כן אין שאלה להרמב"ם על בעל ההלכות בהלל זה כלל.

### **חיוב הלל מה"ת או מדרבנן**

מוסיף הרמב"ן שכבר אמרו (תענית כח, ב) הלל דראש חדש לאו דאורייתא, ומשמעות זה דבימים שהיחיד גומר בהם את ההלל הוא דאורייתא. ולכן מסיק הרמב"ן שחיוב הלל הוא מן התורה, ויהיה הל"מ, או שהוא בכלל השמחה שנצטוינו בה, כמו שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, כי עיקר השירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא, ונצטוינו בשמחת השיר על הקרבן ושלא בשעת הקרבן בכלל השמחה, אלא שמיעטו ראשי חדשים בגבולין מפני שאינו מקודש לחג ואינו טעון שירה. ושם במסכת ערכין (יא, א) אמרו מניין לעיקר שירה מן התורה מהכא תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, אי זו היא עבודה שהיא בשמחה ובטוב לבב הוי אומר זו שירה, ואם כן אפשר שנדרוש בימים טובים שכתוב שמחה ונתרבו כל מיני שמחות, שתהא השירה מכללם.

אבל כ' הרמב"ן שבמס' ברכות (יד, א) משמע שאינו אלא מדרבנן, ששאלו שם בהלל ובמגלה מהו שיפסיק, מי אמרין קריית שמע דאורייתא פוסק, הלל דרבנן לא כל שכן, או דלמא פרסומי ניסא עדיף. אבל עי"ש שדחה הראיה, שאפשר שעל ימי חנכה ועל ימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל נאמר, וכמו שחלקו אחר כך במימרא הסמוכה לזו, אבל הלל באכילת פסחים ונטילת לולב יהיה מן התורה.

### **עירוב ונטילת ידים**

ומה שהק' הרמב"ם על הבה"ג למה אינו מונה מצות ערוב ונט"י, תי' הרמב"ן שאין בכל ענייני הערוב מצוה חדשה מדבריהם שתמנה, אלא שאמרו שאסור להוציא מרשות היחיד לחצר המשותף בלא ערוב, הרי העובר עליו עבר על לא תעשה מלאכה מדבריהם. וכי נביא בכלל חשבון המצות המוציא לכרמלית שהוא מדבריהם (שבת ו, א), ואין רוכבין על גבי בהמה, ואין שטין על פני המים (ביצה לו, ב), וכל שאסרו חכמים משום שבות. אלא כולן בכלל עשה ול"ת של שבת הן, כמו שאבות מלאכות כולן לאו אחד בשבת.

ולנין נטילת ידים שהקשה הרמב"ם, יש בו טעם על דעת בעל ההלכות שאין נטילת ידים לחולין משום מצוה שחדשה סופרים, אלא גזרה משום תרומה כמו שאמרו במסכת חולין

(קו, א) אין נטילת ידים לחולין אלא משום סרך תרומה, ולכן נכלל במצות תרומה.

### **"מתיר" או "מצוה"**

ואם תאמר (שואל הרמב"ן) שראוי למנותן מצוה, מפני שהערוב עצמו יקרא מצוה מדבריהם, שהרי אנו מברכין עליו אקב"ו על מצות ערוב, וכן נטילת הידים, תי' הרמב"ן שאין זה מצוה שתמנה, לפי שאין אדם מצווה לעשות הערוב או שלא לעשותו, ואינו כלל בקום עשה. וכן נטילת הידים אין מצוה בחיוב כלל, ולא הטילו חכמים על האדם שיטול ידיו כלל ולאכול, והנוטל ידיו עשרה פעמים ביום ואוכל, אין לזה מצוה יותר מזה, אבל אלו היתר האיסור הן, דומה למצות השחיטה שתקנו בה נמי ברכה "וצונו על השחיטה", ודקדקו בה (פסחים ז, ב) לימא לשחוט, ומשני לא סגי דלא שחיט. והיאך יקפיד על בעל ההלכות שימנה מצוה כזו מדברי סופרים, והוא אינו מונה כיוצא בה מן התורה, כי אין אצל בעל ההלכות בא במניין מצות עשה אלא מצות שהן קום עשה, אבל שהן באות מכח שב ואל תעשה ואין בשביתתן מצוה או בעשייתן אינן באות לו בחשבון, אלא אם נאמרו בלאו, הלאו שבהן ימנה בלאוין, והוא לא מנה השחיטה.

### **שניות מדברי סופרים**

ועל מה שהק' הרמב"ם למה לא מנו כמו כן מצות ל"ת שהן מדרבנן כגון עשרים שניות באחת ועשרים ל"ת, כ' הרמב"ן שדעת הבה"ג בזה לא נפלאה היא ולא רחוקה היא, שכל גזרה שגזרו חכמים לעשות סייג לתורה דלא ליגע באיסורא דאורייתא אינה באה בחשבון הזה, כמו חמץ בשעה ששית, דעבדו רבנן הרחקה יתירא כי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא, זו אינה מצוה בעצמה אלא הוא גדר למצוה של תורה וחלק ממנה. אבל מקרא מגלה ונר חנכה והלל ומאה ברכות וכל שמנאן בעל ההלכות, מצות בפני עצמן הן שנצטוינו בהן מב"ד הגדול, ואין בהן משום גזרה והרחקה מאיסורי התורה.

### **דינים הנלמדים מי"ג מדות**

הרמב"ם (שורש ב) כתב שגם אין ראוי למנות כל מה שלמדים באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, או בריבוי, אם לא שבארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה, או שזה דאורייתא דאז ראוי למנותו, משום שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא. **ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן, שאין שם כתוב יורה עליו.**

נחלקו הראשונים בעיקר כוונת הרמב"ם, הרמב"ן הבין דבריו כפשוטו, שכל הנלמד בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן אינו אלא מדרבנן, ולכן אינן נמנים במנין המצוות (כשיטתו בשרש א'). ועי"ש שהביא מש"כ הרמב"ם (ריש הלכות קידושין) ששטר וביאה מה"ת, וכסף מדברי סופרים, ובתשובה לחכמי לונל כ' הרמב"ם שכוונתו למה שכתב בשרש ב' שדבר הנלמד מי"ג מדות אינו אלא "מדברי סופרים". והבין הרמב"ן שר"ל שאין קידושי כסף אלא מדרבנן, ולכן הרבה לתמוה עליו, דא"כ המקדש אשה בכסף וזינתה תחתיו לא תיהרג משום שאין קידושיה אלא מדרבנן, ואם קיבלה קידושין מאחר, חוששין לקידושין, וזה לא יתכן. ועל עיקר היסוד ג"כ האריך מאוד להוכיח שגם דבר הנלמד מי"ג מדות דין תורה עליו. כדברי הרמב"ן בהבנת דברי הרמב"ם משמע מדבריו כאן שכ' שאם לא יבארו זה וכו' **הנה הוא מדרבנן.**

אבל התשב"ץ בספרו זהר הרקיע הליץ בעד הרמב"ם, וכתב שמעולם לא התכוון לומר שכל הנלמד מי"ג אינו אלא מדרבנן, ובוודאי דין תורה הוא, רק לענין מנין המצוות חידש הרמב"ם כלל חדש הנקרא "מדברי סופרים", שמשום כך אינם נמנים במנין המצוות אע"פ

שבוודאי הם מה"ת. והביא מש"כ בפיה"מ להרמב"ם (מסכת כלים פרק יז, יב) וז"ל כי כל מה שלא נתבאר בלשון התורה מדברי סופרים קוראין אותו, ואפילו דברים שהן הלכה למשה מסיני, כי אמרו מדברי סופרים משמעו שהדבר קבלת הסופרים ככל הפירושים וההלכות המקובלות ממש, או תקון סופרים ככל התקנות והגזרות. הרי לן שהרמב"ם משתמש בלשון דברי סופריהם אף שכוונתו לדין תורה. ועי"ש שמאריך בזה וכתב שזה כוונת הרמב"ם ריש הל' קידושין שכסף מדברי סופרים, ר"ל שאינו מפורש בקרא, שלענין מנין המצוות אינו נמנה. וכבר השיג עליו מו"ר הגרא"ז הלוי אפשטיין זצ"ל דמה זה נוגע להלכות קידושין, הרי בין כל אין שטר וביאה נמנים כמצוות בפני עצמן. ומו"ר רצה לחדש בדעת הרמב"ם, שדבר שהוא "מדבר סופרים" נמסר לחכמים, והם יכולים להתיר ולאסור לפי הצורך. כמדומני שהביא ראיה מחי' הריטב"א (פרק לולב הגזול לא, ב) שלולב היבש אפשר לברך עליו בשעת הדחק, משום שדינו נלמד מאתרוג דכתיב ביה הדר, ולכן יכולים חז"ל לומר שבשעת הדחק יוצאים מה"ת. וז"ל שם אמרו לו משם ראיה אין שעת הדחק ראיה, מכאן סמכו הגאונים ז"ל לומר דיבש ונקטם ראשו וכל הפסולים יוצאים בהם בשעת הדחק ואפילו ביום ראשון, ונראה לי דוקא כל שפסול שלהם לפי שאינו הדר, דבשעת הדחק לא קפדינן ביה, אבל כל שפסולו מגופו מפני מיעוט שיעורו שאין שמו עליו, או שיש בו משום מצוה הבאה בעבירה לא. וביבש נמי דוקא בלולב והדס וערבה דלא כתיב בהו הדר בפירוש אלא דגמרי ליה מאתרוג, אבל באתרוג דכתיב ביה הדר בפירוש הא קפיד ביה קרא, וכל שאינו הדר אין יוצאין בו ואפילו בשעת הדחק.

### **יראת תלמידי חכמים**

ממשיך הרמב"ם שבשרש זה גם כן נשתבש הבה"ג ומנה יראת חכמים בכלל מצות עשה, והביאו לזה מאמר דרבי עקיבא (פסחים כב, ב) את ה' אלקיך תירא, לרבות תלמידי חכמים, וחשב שכל מה שיגיע ברבוי הוא מן נכלל במנין התרי"ג. ומשיג עליו הרמב"ם דא"כ למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפני עצמה, וכן כבוד אחיו הגדול, כי אלו האישים למדנו שאנו חייבין לכבדם ברבוי, כדאמרינן (כתובות קג, א) את אביך לרבות אחיך הגדול, ועוד אמרו את אביך לרבות בעל אמך, ואת אמך לרבות אשת אביך.

מוסיף הרמב"ם שאולי תחשוב שהוא בורח מלמנותן להיותן בלתי אמתיות, אין זו הסבה, אבל הסבה כי כל מה שיוציא אדם הם ענפים מן השרשים שנאמרו לו למשה בסיני בבאור והם תרי"ג מצוות, ואפילו היה המוציא משה בעצמו אין ראוי למנותם. **כי כל מה שלא שמעו בסיני בבאור הנה הוא מדברי סופרים.** מדבריו כאן משמע יותר כהבנת התשב"ץ בדברי הרמב"ם, ש"מדברי סופרים" יכול להיות גם מה"ת.

### **כיבוד אחיו הגדול ובעל אמו**

ובהשגות הרמב"ם כתב ליישב דברי הבה"ג, שהרי אמרו שם בגמרא הני מילי מחיים אבל לאחר מיתתה לא, רואים מכאן כי בעל אמו אינו חייב בכבודו מפני כבוד עצמו, אלא מפני שהוא כבוד לאמו לכבד בעלה, נמצא שלא נתרבה כאן מצוה יתירה על כבוד האבות, אלא שיכבד אותם בכל ענין שיהיה להם כבוד, כולל כיבוד בעליהן או נשיהן. וכן כיבוד אחיך הגדול, אם חשבו הראשונים שאין המצוה כן אלא בחיי האבות לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם, והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים ליסר בניהם לנהוג כבוד בגדליהם, אם כן חוזר אל כבוד האבות, ומשו"ה אינם נמנים כמצוה בפני עצמן.

והנה הרמב"ם עצמו (ממרים ו, טו) כתב וז"ל חייב אדם לכבד את אשת אביו אף על פי שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים שזה בכלל כבוד אביו, וכן מכבד בעל אמו כל זמן שאמו

קיימת, אבל לאחר מיתתה אינו חייב, ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו. (והא דחילק הרמב"ם בין כיבוד אשת אביו לכיבוד הגדול, דבאחיו הגדול כ' דהוי מדברי סופריהם, היינו משום שבכתובות (שם) אמרינן שכבוד אשתאביו מדאורייתא.) משמע שגם הרמב"ם מודה שגדר חיוב כבוד לאשת אביו, בעל אמו ואחיו הגדול, אינו אלא משום דנכלל בחיוב כבוד האב או ההם, כדברי הרמב"ן, א"כ צ"ע למה השיג על הבה"ג בזה שאינו מונה מצוות אלו כמצוות נפרדות, הרי גם להרמב"ם הם נכללים במצוות כיבוד אב ואם. ושמעתי (ואולי זה בספר מגילת אסתר) שקושיית הרמב"ם הוא ממה נפשך, שאם אתה אומר שחיוב אשת אביו ואחיו הגדול אינו נמנה כמצוה בפני עצמה מפני שנכללים בכיבוד אב, א"כ מצוות יראת חכמים ג"כ נכלל במצוות יראת השם. וצ"ל שס"ל להבה"ג שגדר יראת חכמים שונה שמגדר כיבוד אשת אביו ואחיו הגדול, וצ"ע.

### מצוה שאינה נוהגת לדורות

עוד כתב הרמב"ם (שורש ג) דמזה שאמרו (מכות כג, ב) תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני נלמד שזה המספר הוא מספר המצוות הנוהגות לדורות, כי מצוות שאינן נוהגות לדורות אין קשר להן בסיני הן שנאמרו בסיני או בזולתו. עוד הביא ראיה מזה שאמרו (שם כג, ב, כד א) מאי קראה תורה צוה לנו משה **מורשה**, שהדבר שצוה לנו משה ולא שמענוהו כי אם ממנו הוא מספר תור"ה, וקראה מורשה קהלת יעקב, ומצוה שאינה נוהגת לדורות אינה לנו מורשה, שלא ייקרא ירושה אלא מה שיתמיד לדורות.

ומזה שאמרו גם כן כי כל אבר ואבר אומר עשה עמי מצוה, כאילו הוא יצוה האדם בעשיית מצוה, וכל יום ויום כאילו הוא יזהיר אותו מעבירה ראיה, מבואר שזה המספר לא יחסר לעולם, דאילו היה מכלל המנין מצוות שאינן נוהגות לדורות הנה יחסר זה הכלל בזמן שיכלה בו חיוב המצוה ההיא, ולא היה המאמר הזה שלם כי אם בזמן מוגבל.

ולכן משיג על הבה"ג שמנה במצוות ל"ת "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו" (ס"פ במדבר), ומנה "ולא יעבוד עוד" (בהעלותך ח) בלויים, ומצוות אלו אינן נוהגות לדורות כי אם במדבר. ואף על פי שאמרו (סנהדרין פא, ב) רמז לגונב את הקסוה מלא יבואו לראות, ויש די ספוק באמרם רמז ושפשטיה דקרא אינו כן, ואינו כמו כן מכלל חייבי מיתה בידי שמים כמו שנתבאר בתוספתא ובסנהדרין.

ותמה עליו א"כ למה לא מנה אמרו במן (בשלח טז) "איש אל יותר ממנו עד בקר", ואמרו יתעלה (דברים ב) "אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה", וכן ימנה גם כן בכלל מצוות עשה אמרו (חוקת כא) "עשה לך שרף ושים אותו על נס" וכו'. ואילו היה ראוי למנות כל מה שהוא מזה המין היה מה שצוה בו משה מן היום שהתנבא עד יום מותו חוץ מהמצוות הנוהגות לדורות יותר משלש מאות מצוות, כשנמנה כל צווי שבא במצרים וכל מה שבא במלואים וכו'. ואחר שהוא נמנע למנותם כולם יתחייב בהכרח שלא תמנה גם אחת מהן, ולא כמו שעשה זולתנו שלקח מהן דבר על צד העזר כאשר יגע למצא המספר.

הרמב"ן (השגות לשורש ג) יישב דברי הבה"ג, שחס ושלום שבעל הלכות גדולות יטעה בזה, וזה שמנה ולא יבואו לראות כבלע את הקדש, מפני שהיא אצלו מצוה לדורות ממה שאמרו (סנהדרין פא, ב) בגונב את הקסוה, והיכא רמיזא דכתיב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. ומה שהשיב "כי די לנו באמרם רמז ופשטיה דקרא אינו כן", ואינו כמו כן מכלל חייבי מיתה בידי שמים, והנה הרמב"ם מודה שאם יהיה מן חייבי מיתה בידי שמים ראוי הוא להביאו במניין המצוות, ותמה עליו הרמב"ן שאע"פ שאינו מכלל חייבי מיתה בידי

שמים, אבל הוא חמור יותר, שהרי הוא חייב מיתה בידי אדם, ומשנה שלימה שנינו (שם) קנאין פוגעין.

וכן מה שהשיג על שמנה הבה"ג "ולא יעבוד עוד" דלויים, ואמר שאינה נוהגת אלא במדבר, אין הדבר כן אבל היא מצוה נוהגת בכל הדורות כל זמן שיצטרכו הלויים לשאת משא בכתף, עי"ש שמאריך בזה.